

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філологічних наук, доцента кафедри російської мови та літератури Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» А. А. Рубан на дисертацію В. В. Виниченка «Проза М. В. Баршева: система мотивів, міфопоетика, інтертекст», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література.

Ім'я Миколи Валеріановича Баршева мало відоме сучасному читачеві. Як автор «другого ряду» він не привертав особливої уваги і дослідників до певних часів. Але «нагальна потреба відтворення повної картини літературного процесу 1920–30-х років, а ще і як самобутній зразок багатогранної літератури постсимволістського періоду, що поєднує риси модерністських, неореалістичних, авангардистських і передпостмодерністських поетик» (с. 13), вивчення прози письменника представляє інтерес.

Актуальність теми й проблем дисертації В. В. Виниченка, представленої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, зумовлені «відсутністю системних досліджень доробку М. В. Баршева, особливостей поетики його творів, необхідністю формування цілісного уявлення про літературний процес 1920–30-х років і потребою з'ясування місця письменника в літературному розвитку епохи» (с. 14).

Наукова новизна та актуальність теми переконливо визначені дисертантом у «Вступі» та підтверджені подальшим розгортанням дослідження. У вступній частині сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, зазначено теоретичне і практичне значення отриманих результатів, вказано варіанти апробації дослідження, зв'язок роботи із науковими програмами й науковою темою «Проблеми методу, поетики та жанру російської літератури XIX та XX століть» кафедри історії російської

літератури Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, де виконувалося дисертаційне дослідження.

Поставлені завдання, об'єкт і предмет дослідження зумовили структурування дисертаційної роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, та списку використаних джерел, що нараховує 308 позицій і оформлений згідно з сучасними вимогами ВАК України.

Дисертація В. В. Виниченка, акумулювавши попередні надбання щодо порушеної проблеми, чітко зорієнтована на отримання нових наукових результатів, спрямованих на подальший розвиток наукового пошуку.

У параграфі 1.1. – «Історія та актуальні проблеми вивчення творчості М. Баршева та літературного процесу 1920–30-х років» – запропонований докладний та аналітичний огляд незначної кількості літературно-критичних робіт, присвячених творчому доробку письменника від сучасних йому до найновіших. В. В. Виниченко зазначає, що сучасна М. Баршеву критика, літературознавці сьогодення звернули увагу на окремі прийоми модерністського письма автора, але комплексного аналізу прози письменника не представлено, що можна вважати перспективним для подальшого дослідження.

В. В. Виниченко коментує різні точки зору щодо феномену пізнього модернізму. Треба відмітити професійний підхід дисертанта до цих матеріалів. Автор роботи представляє широке коло робіт, в яких охарактеризована некласична парадигма російської літератури Срібного століття та 1920–30 рр., хронологія періоду, визначення понять «символізм», «постсимволізм», «неореалізм», «авангард» тощо. Саме ретельний огляд науково-критичної думки дозволив здобувачу обрати для дослідження «одну з найбільш популярних моделей еволюції літературного процесу першої половини ХХ століття, що будується на дихотомії символізм – постсимволізм, розуміючи під останнім, великий конгломерат художніх інтенцій і «альтернативних проб ментальної еволюції письма»» (с. 52), тобто в творчості М. Баршева – модерністського, неореалістичного, перед постмодерністського.

Це дозволяє говорити про високий рівень осмислення дисертантом творчого доробку письменника, про свідоме бачення себе як дослідника у системі та традиціях літературознавчої науки.

Параграф 1.2. представляє огляд літератури, присвяченої теоретичним засадам дослідження. Матеріал параграфу свідчить про знання та розуміння дисертантом основних положень поетики літературно-художніх текстів, серед яких специфіка та функції інтертексту, поетика мотиву, «мотивний комплекс», принципи мотивного аналізу художнього твору, неоміфологізм, міфологема тощо. Визначеність дослідницької позиції, її обґрунтованість призводять до якісних та виважених результатів в аналізі та інтерпретації художніх творів, які обрав В. В. Виниченко для дослідження.

Грунтовне володіння теоретичними питаннями, без сумніву, є позитивною рисою дослідження В. В. Виниченка. Як зазначається, у роботі буде розглядатися мотивний комплекс як «семантичний субстрат», незамкнута змістова область, динамічне утворення» (с. 42), однак у подальшому дисертант іноді використовує і термін «комплекс мотивів». Чи розмежовує здобувач ці поняття, хоча їх визначення і не було предметом дослідження,

У другому розділі дисертації аналізуються мотивний комплекс води та часовий вектор у художній картині світу письменника. Дослідження починається з осмислення базового для онтологічної картини світу М. Баршева поняття Єдиної Субстанції – води. Дисертант у своїй роботі переконливо показує амбівалентну трактовку цієї стихії у прозі письменника. Водний комплекс розглядається в руслі значної традиції – від традиційного міфологічного мислення до сучасників автора. Звертаємо увагу на докладний аналіз складових водного комплексу – дзеркала. Мосту, форм пиття різноманітних напоїв (молока, чаю, горілки; риба), пір року (весна), мотивів жіночих сліз, мотивів, пов'язаних із грозою та дощем, зі смертю та з крайнім ступенем деградації людини тощо.

Як зазначає В. В. Виниченко, водна стихія у творчості письменника головна, але у міфопоетичній картині світу Баршева важливу роль відіграють

й інші стихії: повітря, вогонь, земля. Вони сполучаються з основним мотивним комплексом і збагачуються додатковими авторськими відтінками та мають інтертекстуальні зв'язки з міфологією, фольклором та попередньою літературою. Наприклад, повість «Забута антена», хоча і стоїть дещо окремо серед творів Баршева, розглядається дисертантом у контексті петербурзьго метатексту. «Особливу значущість отримує туман», що «символізує примарність, міражність реальності і є стійкою характеристикою міста у творах петербурзького тексту. Двійниками туману виявляються пара і дим. При цьому якщо перший забарвлений позитивними емоціями, то інший радше несе негативну семантику» (с. 77).

Вважаємо, що автор дисертації має слушну думку про те, що «багатоаспектність трактування стихійних мотивів, їхні екзистенційні та онтологічні конотації, зв'язок із міфологічними і архетипними уявленнями, а також із літературним контекстом дозволяє співвіднести творчість Баршева з модерністською літературною парадигмою» (с. 84).

У параграфі 2.2. – «Часовий вектор у художній картині світу» – В. В. Виниченко акцентує увагу на тому, що «стихійна» основа баршевського світу вплинула на низку онтологічних параметрів, зокрема на один із найголовніших – час. Як зазначає дисертант, час у творах письменника міфологізується. Замість звичайного годинника та календаря для вимірювання великих і малих періодів буття пропонується більш універсальна одиниця – цикли (в цьому сенсі підключається міфологія), але показана й відмінність «хронофілософії» Баршева від архаїчної картини світу: «поряд із циклічною у творах Баршева актуалізується лінійна темпоральна модель; історія, таким чином, здатна впливати на буття людини, однак тільки в межах окремо взятого циклу» (с. 110).

До незаперечних чеснот дисертаційного дослідження В. В. Виниченка можна віднести глибоке опрацювання значного кола філософської думки про час та простір. На цьому тлі дисертант показав, що в прозі Баршева час існує на площині вселенських координат, стаючи четвертим виміром і набуваючи

рис простору. Час у прозі письменника зображений не динамічним, а статичним, наявним у межах конкретно взятого інтервалу на осі. Час уособлюється димом (або туманом), а темпоральний мотивний комплекс доповнюється мотивами пам'яті, пізнання, проблемою протистояння старого та нового, опозицією «тимчасове – вічне».

В. В. Виниченко, аналізуючи твори, доводить, що «людський» час у прозі М. Баршева відносний, тому закономірно виникає проблема його вимірювання: герої змушені шукати альтернативу часовому механізму. Так, у «Великих пузирчиках», «Водоростях» мірилом часу виявляються паровозні гудки і пов'язані з ними мотиви поїзда, станції, залізниці, що супроводжують героїв у переломні моменти їхнього життя. Ґрунтовно проаналізований і мотив годинника (символ незмінного ходу буття), пов'язаний із проблемою вимірювання часу. Маркером космічного є і мотив півня, який демонструє нерозривний зв'язок із часом, задаючи важливі для світу Баршева мотиви смерті-воскресіння.

Третій розділ дисертації присвячено аналізу екзистенційної парадигми в прозі М. Баршева. Підтримуючи точку зору вчених про те, що екзистенційна тема в російській літературі ХХ століття набуває особливої актуальності та стає чи не магістральною, а рішення екзистенційних проблем у кожного письменника глибоко індивідуальне, В. В. Виниченко переконливо вводить творчий доробок Баршева в це коло тем і проблем. Автор роботи доводить, що екзистенційні мотиви баршевської прози мають інтертекстуальну природу. Так, ретельний аналіз мотиву самотності та її модифікацій – туги та нудьги, печалі, смутку, меланхолії – нерозривно пов'язаний з претекстом А. П. Чехова, М. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова і різними прийомами (алюзія, запозичення, діалог-перекличка, мотивні паралелі, пародійне обігрування тощо) відроджується в баршевських героях.

Однією з багатьох чеснот дисертаційного дослідження є і те, що В. В. Виниченко показав, як мотив туги змінюється, переходить у почуття здивованості, що переростає в божевілля (сирітство, самотність). Цей ланцюг

розширюється за рахунок мотивів ілюзії, поголосу, чуток, неправди, обману. Вирішення проблеми «розум – божевілля» у творах М. Баршева супроводжується відсиланням до «Горя від розуму» О. С. Грибоєдова, «Мідного вершника» О. С. Пушкіна, «Петербурзьких повістей» М. В. Гоголя, «Палати № 6» А. П. Чехова та «Дон Кіхота» М. Сервантеса та ін. Також В. В. Виниченко зазначає, що традиція, яка зберігає значущість, наслідуючись або трансформуючись у творчості М. Баршева, іноді втрачає свою цінність і функціонує в ігровому контексті.

Значну роль дисертант приділяє аналізу мотиву смерті та її подолання. Танатологічний мотивний комплекс у прозі М. Баршева розглядається в широкому літературно-філософському контексті. Доволі глибоко та переконливо дисертант розглядає головну колізію існування героїв письменника – смертна людина в смертному світі. Переконливими є спостереження В. В. Виниченка щодо різних форм відходу від життя – смерть-сон, смерть-забуття. Ретельно проаналізована танатологічна семантика мотиву порожнечі, що зближує М. Баршева з сучасною йому літературою. Як показав дисертант, один із варіантів подолання порожнечі – політ і розчинення в порожнечі, політ – перемога над смертю. Свою точку зору Виниченко підкріплює широким значним інтертекстом. Не сперечаючись і погоджуючись з автором, вважаємо, що інтертекстуальні зв'язки можуть бути більш глибокі (наприклад, з міфологією, літературною практикою символістів, творчістю Л. М. Андрєєва тощо).

Дуже важливі, на наш погляд, спостереження дисертанта про сміхове начало в реалізації мотиву смерті. На нашу думку, такий аналіз ще більше розширив інтертекстуальне поле та ввів прозу М. Баршева і в сміхове поле творчості письменника, і в сміхову світову культуру.

Ще раз хочемо зазначити, що В. В. Виниченко підключає до аналізу прози М. Баршева дуже широке філософсько-літературне коло. При цьому здобувач використовує поняття «претекст», «контекст» і «інтертекст». У якому значенні вони використовуються в роботі?

Цікавим є доробок здобувача при аналізі феномену слова та імені у творчості М. Баршева. Як зазначає здобувач, «баршевський герой постійно перебуває в пошуках слова – про самого себе і про світ» (с. 173), «більшість героїв Баршева прагнуть загорнутися у вторинну, словесну реальність, перевести власне існування у словесний знак» (с. 174). У роботі показано, що номінація виступає своєрідною формою творчості, а той, хто дає ім'я, уподібнюється древньому жерцеві-граматику і «потреба в номінації зумовлена пошуками або приховуванням ідентичності, що виражається у вигадуванні прізвиськ і зміні іменувань» (с. 175–176). Баршевські герої – «постмодерністські реєстратори», колекціонера слів, приречені механічно-плагіаторську діяльність. Ці герої позбавлені творчого начала і не розуміють суть предмета своєї колекції. Однак, на наш погляд, в роботі тільки позначена «деконструкція модерністського міфу про художника-творця» в творчості М. Баршева.

Загальні «Висновки», що містять підсумки всього дослідження, науково достовірні, представляють достатньо вагомі відповіді на поставлені дисертантом завдання. Здобувач відзначає, що творчість М. Баршева є невід'ємною складовою літературного процесу 1920–30-х рр.; ідейно-художнє шукання письменника, його естетичні настанови виявляються співзвучними творчим стратегіям доби пізнього модерну; на концептуальному й поетологічному рівнях проза М. Баршева виявляється співзвучною модерністській, некласичній, неореалістичній картині світу.

В. В. Виниченко успішно реалізував поставлені в роботі мету й завдання, продемонстрував навички володіння широким спектром методів дослідження. Варто відзначити безперечну новизну та достовірність, ґрунтовність основних положень дисертації, яка спонукає до нових концептуальних досліджень і наукових дискусій. Безсумнівною заслугою дисертанта є створення широкого науково-літературного поля дослідження, результати якого мають не тільки теоретичну, але й практичну цінність: вони можуть бути використані у читанні курсів історії російської літератури, а також теорії літератури.

Висловлені зауваження й побажання не зменшують цінності дисертації, яка є важливим кроком на шляху до створення цілісної картини творчості М. В. Баршева та суперечливого літературного процесу 1920–30-х рр.

Дисертація В. В. Виниченка є завершеною роботою. Автореферат дисертації адекватно передає її зміст, аргументацію, логіку побудови, ступінь наукової новизни та можливості практичного застосування. Основні положення та результати дослідження знайшли своє відображення в публікаціях здобувача. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає чинним вимогам.

За обсягом виконаної роботи, рівнем порушених проблем, актуальністю й спрямованістю дослідження дисертація «Проза М. В. Баршева: система мотивів, міфопоетика, інтертекст» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Виниченко Володимир Васильович – заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри російської мови та літератури
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

 А. А. Рубан

Підпис А. А. Рубан засвідчую
Начальник відділу кадрів ДВНЗ «ДДПУ»

Є. С. Сілін